

URTX

E L PERGAMÍ DE LA FUNDACIÓ DE LA CONFRARIA DELS MERCADERS DE TÀRREGA, 1269: CONTEXT HISTÒRIC, ANÀLISI DOCUMENTAL I ESTUDI ICONOGRÀFIC

Miquel Àngel Farré Targa i Roser Miarnau Pomés

EL PERGAMÍ DE LA FUNDACIÓ DE LA CONFRARIA DELS MERCADERS DE TÀRREGA, 1269: CONTEXT HISTÒRIC, ANÀLISI DOCUMENTAL I ESTUDI ICONOGRÀFIC

Miquel Àngel Farré Targa

Tècnic arxiver de
l'Arxiu Comarcal
de l'Urgell

Roser Miarnau Pomés

Historiadora de l'art
del Museu Comarcal
de l'Urgell

Abstract

Estudio del pergamino de la fundación de la cofradía de los mercaderes de Tàrrega de 7 de abril de 1269, conservado en el fondo de pergaminos de la Real Cancillería del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona, basado en el análisis del contexto histórico, documental e iconográfico de dicho pergamino, concluimos que estamos ante uno de los primeros ejemplos documentales en que se refleja el uso de la lengua catalana escrita en la Real Cancillería del siglo XIII, consecuencia del impulso lingüístico del rey Jaime I, así como también la excepcionalidad de la presencia de miembros femeninos en el seno de la cofradía. Igualmente resulta relevante la miniatura que preside el documento dedicada a la Virgen de la Leche, acompañada por la presencia de los arcángeles san Rafael, san Miguel, san Gabriel y donde, además, nos sorprende la figura del arcángel san Uriel.

A study of the parchment for the founding of the guild of merchants in Tàrrega on the 7th of April, 1269, conserved in the parchment section in the Royal Chancellery of the Archive of the Crown of Aragon in Barcelona. Based on the analysis of the historical, documentary and iconographic context of the above-mentioned parchment, we conclude that this is one of the earliest documentary examples which reflects the use of the Catalan language written in the 13th-century Royal Chancellery, as a result of the linguistic impulse by King James I, as well as the exceptional nature of the presence of female members in the guild. The miniature dedicated to Virgin of the Milk that presides over the document is equally relevant, accompanied by the presence of the archangels Rafael, Michael and Gabriel and where, moreover, the figure of the archangel Uriel surprises us.

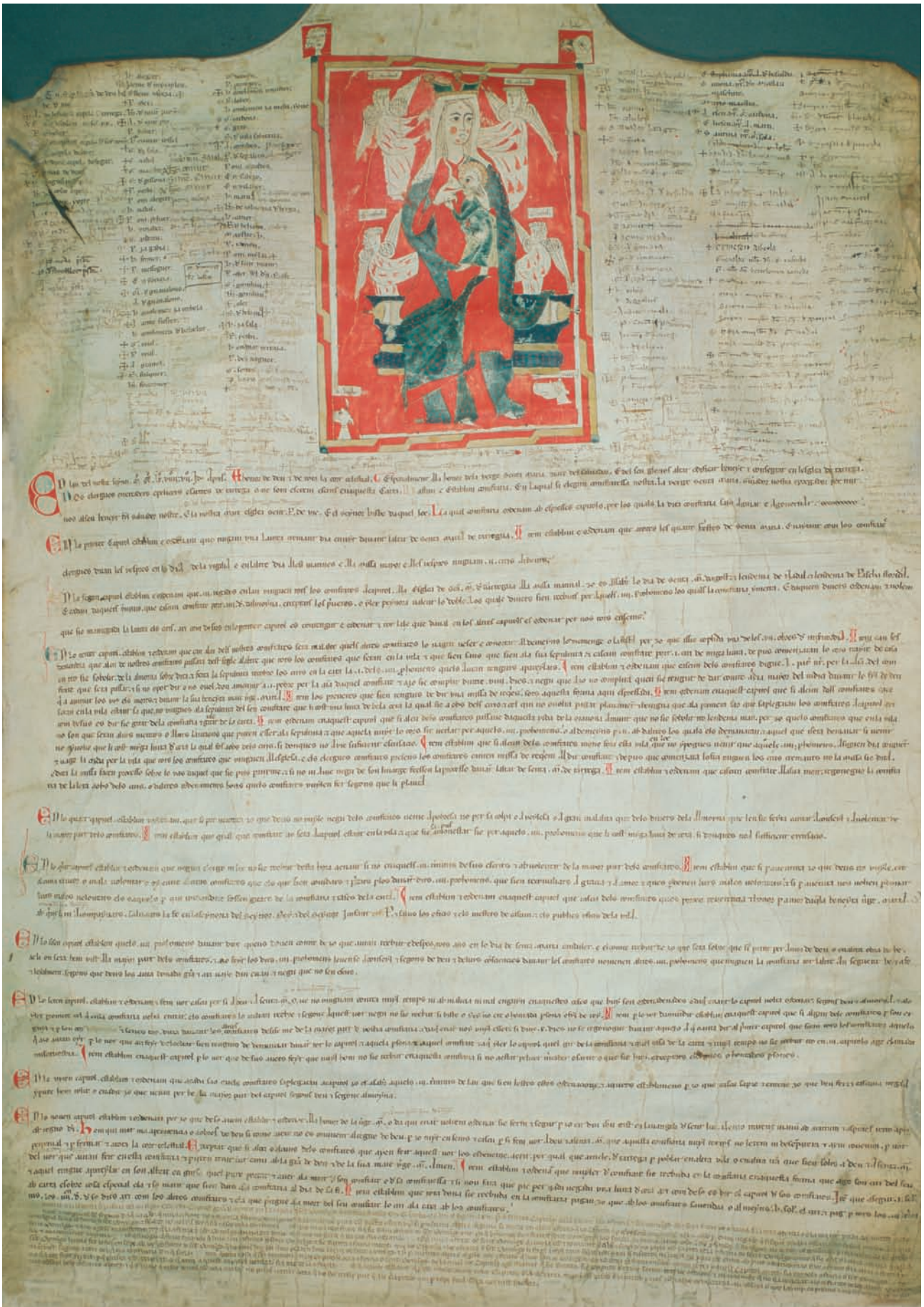
Paraules clau

Història medieval, Tàrrega, 1269, confraria, mercaders, art, Mare de Déu de la Llet, arcàngel sant Uriel, iconografia sacra cristiana.

Hi ha obres d'art que no es poden comprendre exclusivament pel sol fet de contemplar-les. Darrere de la seva creació hi ha una motivació del perquè, un context i un entorn que justifiquen la seva existència. La interpretació de tot el que l'envolta ens ajuda a conèixer i comprendre l'obra des d'una visió molt més àmplia. I és aquí on la documentació d'arxiu juga un paper fonamental per assolir aquest coneixement. En aquest sentit, els arxius són els llocs idonis per buscar la resposta a les pre-

gütes que ens podem plantejar. Hi podem trobar el qui, el perquè, el quan, on, comprendre el context i, en definitiva, trobar la seva raó de ser.

En aquest sentit, el present article vol ser un exemple de col·laboració entre l'Arxiu Comarcal i el Museu Comarcal de l'Urgell. El pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrrega el conforma el document que dona lloc a la seva creació i la mi-

Pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrraga. Imatge facilitada per l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

niatura que el presideix. L'estudi del pergami fundacional de la confraria dels mercaders de Tàrrrega (1269) ha permès conjuminar l'interès de col·laboració d'ambdues institucions a partir del coneixement del context històric del document, l'anàlisi documental i l'estudi estilístic i iconogràfic de la miniatura. Aquest estudi també permet endinsar-nos en una època molt llunyana dels nostres dies i alhora desconeguda per la escassa documentació que es conserva.

1. Context històric

A partir de la segona meitat del segle XII, Tàrrrega s'encamina cap a un modus de vida urbà, deixant enrere el període d'inseguretat i temença que va suposar el segle anterior. El segle XI va ser testimoni de la recuperació per part dels comtes de Barcelona i Urgell de diferents indrets de les nostres contrades en mans dels sarraïns: Cervera (1026), Ciutadilla (1029), Guimerà (1038), Verdú (1056), Vilagrassa (1059) o Agramunt (1070). Tàrrrega fou reconquerida per Ramon Berenguer I a mitjan segle XI i fou segurament un bastió important en el procés de reconquesta i repoblament de la plana d'Urgell. Un cop reconquerit un territori, s'establia un protocol d'actuació per tal d'afavorir l'assentament de nous pobladors. Així, els fidels militars al servei dels comtes, els castlans, rebien terres i se'ls encomanava la seva defensa amb la construcció de torres i castells. Els nous pobladors conreaven aquestes terres i rebien la protecció del castlà. Malgrat la recuperació progressiva d'aquests territoris, eren habituals les incursions sarraïnes que sovint sembraven el pànic entre els nouvinguts.

No fou fins a partir del segle XII quan va arribar l'estabilitat a les nostres contrades. Dos fets militars foren determinants: la caiguda de Balaguer (1106) i la conquesta de Tortosa i Lleida (1148-1149). A partir d'aleshores, l'allunyament del perill musulmà va comportar un gran període d'estabilitat que afavorí l'acceleració del creixement urbanístic, econòmic, social i de l'activitat comercial de les nostres viles. Aquest desenvolupament va extreure la necessitat de legislar i reglamentar la vida quotidiana de la gent. En aquest sentit, són un bon exemple les disposicions de Ramon Berenguer III als habitants de Tàrrrega (1116) i les cartes de població i franquícia d'Agramunt (1163) i Vilagrassa (1185). En elles es fa referència a la regulació dels mercats que s'anaven estenent com a fruit lògic del progressiu augment de la producció agrícola i artesanal, de l'impuls creixent del co-

merç i l'increment de circulació de moneda. Al costat dels pagesos progressen els artesans i els mercaders i, quan els mercats adquireixen una dimensió més gran, s'estableixen les fires. La concessió del mercat era per a un dia a la setmana, mentre que les fires tenien un caire anual i solien durar vuit dies, encara que també es concedien per dos cops l'any i un número de dies variable.

Durant el regnat de Jaume I (1213-1276), Tàrrrega va veure canvis substancials en molts àmbits. L'any 1214, la vila de Tàrrrega aporta quatre cònsols a l'assemblea feta a Lleida per jurar fidelitat al rei Jaume I, circumstància que fa pensar en la consolidació d'un règim de consolat com a organització municipal equiparable a Cervera, Lleida o fins i tot, Perpinyà. Però no és fins gairebé a mitjans de segle quan s'estableixen les bases del desenvolupament futur. L'any 1242, Jaume I concedeix els *Usos i costums*, veritable cos jurídic sobre el qual s'haurà de governar la vila i que fa especial referència a l'àmbit judicial, comercial i a l'organització municipal. Pocs anys després, l'any 1263, el rei Jaume concedeix als cònsols el títol de paers, i és a partir d'aquest moment quan es desenvolupa un nou sistema d'organització municipal. En aquell moment, la vitalitat comercial es manifestava en els mercats amb molta més força i es va complementar en l'establiment d'una fira. El mateix Jaume I, en els *Usos i costums* els concedeix una fira anual de vuit dies des del dia de Sant Mateu, el 21 de setembre.

En aquest entorn favorable, Ramon d'Anglesola, bisbe de Vic, funda la confraria dels mercaders el 7 d'abril de 1269, que integra els mercaders amb la incipient presència de la comunitat jueva. Els jueus, tradicionalment relacionats a una activitat artesana i comercial, s'establiren a Tàrrrega a mitjan segle XIII. Serra Boldú afirma que la comunitat jueva que es va establir a Tàrrrega depenia de la Col·lecta de Lleida.¹ Duran i Sanpere situa també en aquesta centúria el període de formació i assentament dels jueus en les noves comunitats locals que s'anaren formant: Avinyó, Solsona, Vic i Cervera.² Els jueus de Tàrrrega provenien de les comunitats de Lleida i Balaguer i es van establir buscant noves possibilitats comercials. En l'assentament de les comunitats jueves van confluïr una sèrie de factors. Tàrrrega devia ser un mercat molt atractiu per a la comunitat jueva ja que estava situada en una cruïlla de camins amb un creixent caràcter comercial i en expansió. A més, la vila també estava interessada a atraure aquest col·lectiu per a cobrir les ne-

¹ SERRA BOLDÚ, Valeri: Tàrrrega, B.T.S.A.F.B., volum XXVII, Barcelona, 1932, pàg. 17.

² DURAN SANPERE, Agustí: Llibre de Cervera, Barcelona, Curial, 1977, pàg. 348.

cessitats de metges, artesans, comerciants, canvistes i financers. D'altra banda, fou un factor determinant la política proteccionista envers els jueus dels reis Jaume I, Pere II i Alfons II. La comunitat cristiana i la jueva conviuran en harmonia amb algun o altre aldarull fins ben entrat el segle XIV, moment en què es produeixen les matances de jueus dels anys 1348-1349.

No s'ha d'oblidar tampoc el paper de l'Església en aquest moment. Des de sempre ha jugat un paper fonamental en molts àmbits de la vida local i, en molts casos, ha estat el motor del seu desenvolupament. El fet que el mateix bisbe de Vic sigui al capdavant de la fundació de la confraria, acompanyat d'un bon nombre de capellans i preveres ens manifesta la voluntat clara de canalitzar tot aquest procés.

2. Anàlisi documental

Les confraries eren associacions de persones generalment laiques sota un patronatge religiós, unides per un fi pietós, benèfic o d'ajut mutu entre els integrants d'un mateix ofici o professió.³

El document presenta el seguit de característiques que comporta la definició de confraria però amb certs matisos. El text està redactat en català i en una lletra gòtica librària. El fet que fos escrit en català és del tot extraordinari, ja que en el segle XIII el predomini del llatí és gairebé absolut. En aquest moment es comença a introduir l'ús del català a la Reial Cancelleria impulsat per la política lingüística del rei Jaume I i, posteriorment es va anar extenent per la Corona d'Aragó. El document s'estructura en nou capítols en què s'estableixen les obligacions dels confreres vers la institució i els seus homònims. El patronatge de la confraria és dedicat a la Verge Maria, en aquest cas la Mare de Déu de la Llet, d'aquí la seva presència en la miniatura que il·lustra el document. Anys després de la fundació, s'afegeix a sant Domènec com a titular, acompanyat d'un seguit de capítols en què s'estableixen una sèrie d'obligacions dels confreres com a conseqüència evident de cobrir les necessitats de la confraria en el pas dels temps. Així s'estableix la privació als confreres d'estar en d'altres confraries, el secret de les determinacions i la fidelitat, fet que fa pensar en problemes d'aquesta mena que havien sorgit a la confraria:

En nom de Deu, l-endema de pascua de l-an M.CCC.X.VI. capitol general ayustat en la ca-

pela de Sent Domingo, n-Andreu Coscó, en G. Barba, en Bn. De Segales e en P. De Sestero, capitans en l-an desusdit de la confraria de sent Domingo, ab conseyl de tots los confreres de la dita confraria o de la mayor partida aqui aiustats ordenaren e volgueren que-s seguis d-aquiavant que nuyl confrare ne confraresa de sent Domingo, d-esta ora evant, no puxe esser d-altra confraria, e si per ventura algu o alguna se metie en altra confraria, que los capitans que per poc temps seran amonesten aquel o aquele per dues vegades que s-isque d-aquela confraria on se siran meses, aixi que remanguen solius confreres de sent Domingo, e si aço no voldran fer, que sien rases de la confraria. Item, que nuyl confrare, sie que sie solius confrare de sent Domingo o no, pus que primerament sie confrarede sent Domingo o no, si sap censal a vendre o altres coses que sien profitoses, que sie tengut alo de dir e de denunciar primerament als capitans de sent Domingo, e que no o gosen manifestar tro que la confraria se sent Domingo hi-aya dit de no, e si aço no fara, que sie ras de la confraria. Item, que nuyl confrare de sent Domingo, qui vuyla esser e romanir en altra confraria, no puxa esser capita de la confraria de sent Domingo entro que sia exit de l'altra confraria qualque sia e aya renunciat a aquela. Item. Que si negun confrare d-aquels qui vuy son confreres de sent Domingo e sie d-altra confraria, morie, que los capitans e los confreres de sent Domingo li facen l-ofici tant solament per tal que discordia ni brega no puxe esser enre abdues confraries, mas si los confreresde la altra confraria e de sent Domingo li volen fer l-ofici ensemps ab los confreres de sent Domingo que ho puxen fer, sol que no porten sino lo ciri de sent Domingo e per si aventura algu o alguns dels confreres, que huy son de sent Domingo e d-altra confraria ensemps, venia contra aquest capitol en res, sia ras de la confraria de sent Domingo o de manteniment s-agues a exir del altra confraria en que seria. Item que tota cosa que sie tractada en los capitols de la confraria de sent Domingo de la qual los capitans agen manat que sie secreta, sien tenguts de tener secret tots los confreres et mayorment que no sie revelat als confreres de les altre confraries, ne sie res feyt ne dit perque pusca esser revelat, e qui contra aquest capitol vendra sie ras de la confraria. Item. que aquels confreres que per les raons tocades en los capitols de la confraria deuran esser rasses de la carta, puxen esser rases, de la carta ab conseyl de tots los IIII capitans e no sien tenguts de demanar conseyl dels confreres altres, e que aquels que rasses

³ ALCOVER, Mn. Antoni M^a, MOLL,, Francesc de B. : Diccionari català – valencià – balear, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1988.

*deuran esser de la carta, no puxen venir contra que no sien rasses, pus que als capitans que per temps seran sera així vist faedor.*⁴

Observant amb deteniment el document, es pot constatar que fou retocat i ampliat amb posterioritat al seu primer redactat, tant per l'afegit que hem esmentat referit al patronatge de sant Domènec com pel tipus de lletra present en el text. Així, s'observa que, en la relació de confreres presents en l'escriptura del document, apareixen dos tipus de lletra diferents, una idèntica als capítols de la confraria, en què es relacionarien els membres fundadors, i una altra que sembla posterior en què s'afegirien els nous confreres.

Els confreres són disposats tenint en compte el seu ofici o condició. D'esquerra a dreta hi trobem les autoritats i eclesiàstics, els mercaders i les confrasses, la majoria dones dels mercaders enumerats. Apareixen capellans, preveres, mercaders, pellissers, sastres. El col·lectiu més significatiu representat és el de les dones, circumstància no massa habitual en aquell temps i menys barrejades entre homes, si bé només se les admet amb el pagament que estableixen els confreres o, com a mínim 5 sous i el ciri.

Tenint en compte tot això, es pot deduir que els tres-cents confreres que xifra Segarra Malla⁵ són del tot inversemblants. A priori, era difícil pensar en una xifra tan alta ja que tot just feia poc més d'un segle que s'havien reconquerit aquestes terres. Un cop comptabilitzat el nombre de confreres relacionats en el document, podem afirmar que no arriben ni als dos-cents i, si es consideren només els fundadors, serien setanta-vuit.

Fruit d'aquestes apreciacions, podem deduir que els membres que fundaren la confraria dels mercaders al costat de Ramon d'Angle-sola, bisbe de Vic, foren els següents:

Eclesiàstics i autoritats:

A. de Beliana capellà de Tàrraga, Nicolau Mascluto, P [...], Mirayles capellà [...], [...] capellà d'Altet, [...] Andreu capellà d'Ofegat, Tomàs de Deu, P. Aguilar, Br. De Cosco capellà i Bortolomeu Yozie.

Mercaders:

B. Alegret, Jacme de Mirayles, Esteve Cabeza, P. Oler, Br. de Munt Pio, A. de Munt Pio, P.

daltet, Bonanat Rosel, G. de Sola, G. Nadal, G. Maestre, E. de Guissona, P. Yorba, Ponz Alegret, B. Nadal, Ponz Pelicer, B. Vinader, G. Andreu, P. Za Gabia, B. Forner, P. Messeguer, F. de Terraza, Gr. de Guanyalons, A. de Guanyalons, Bortolomeu Za Corbela, Jacme Fuster, Bortolomeu de [Bricebre], G. Reul, P. Reul, A. Granel, E. Folquet, Br. Fontanet, G. Dodeyn, P. Correger, Bortolomeu Tinturer, E. Lobet, Bortolomeu Za Meda Youe, G. Cardona, G. Gras, E. de Vila Sobirana, A. Cortades, P. de Segalers, Ponz Cortades, En Cabezo, En Vilanet, B. Martí, Br. de Caluenza de Berga, B. Canet, P. de Beliana, Maestre B. , P. Ramon, Ponz Milaz, B. de Sant Vicent, P. Oler fil de E. Oler, G. Gombau, E. Oler, E. de Beliana, B. Za Sala Yorba, Bonanat Terraza, P. de Noguera, G. Serres i P. Bazo.

Confrasses:

Estephania esposa de S. Besuldu, Simona esposa de Nicolau Mascluto, Maria Maestra, Arsen esposa G. Cardona, Elicsen esposa A. Marti i Saurina esposa G. Sola.

I amb el temps s'hi afegiren a la confraria nous membres:

Eclesiàstics i autoritats:

Jacme Mercader capellà, Galceran Masco capellà, P. Roder, P. Masferré prevere, P. F. prevere, P. Meda prevere, P. de Fonoylleras prevere, A. Corbela prevere, P. de Guissona prevere, Bn. Za Sala prevere, B. Roder prevere...

Mercaders:

P. Gombau de Fuentes, Jacme de Mor, Bortolomeu [Garabo], Bg. Canut, Simon Canut, Ponz Cabeza, P. Messeguer, A. Messeguer, G. Ferrer, P. Oromir, Bn. Oromir, Jacme Nadal, Bn. Coltelet, Salvador Balaguer, E. Rufacta, Maestre Bortolomeu, Brg. de Guissona, Ber. de Girona, G. Guardia, Oromir, P. de Monros, Jacme Verdu, E. de Gavara, P. de Fontanet, Johan de Graniena, G. de Sisteré, B. Tolrra, B. de Segalers, Andree Cazalla, P. Corbela, P. de Lorenz, P. Zasala de Juneda, P. de Gavara, P. Moreyl, Jacme Pastor, P. de Valfogona, G. Meda, A. Cervera, A. Maestre, Bn Folch, Bn [Cervierro], G. de Caluenza, [...] Guanals, [...] Meda fill d'en B. Meda, Oromir, G. de Mirayles, Oromir, Francesch Maestre, G. de Besuldu, Bertran Amenos fill de B. Amenos...

⁴ Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Cancelleria, Jaume I, pergami núm. 1970; transcrit a SARRET PONS, Lluís: Privilegis de Tàrraga, Tàrraga, I. Camps Sarró, 1982. pp. 26-28.

⁵ SEGARRA MALLA, Josep Maria: Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions (segles XI-XVI), volum I, Tàrraga, Museu Comarcal, 1984, pàg. 36

Confraresses:

Esposa de Jacme de Mor, Bonana esposa de G. Ferrer, la muller de Palol filla d'en Guardieta, la muller de G. Messeguer filla de P. Za Sala, Galda muller de P. Lobet, muller de A. de Besuldu, Geralda muller de E. Lobet, la mare de P. Jorba, E. muller de Bn. Nadal, Ermessen Albeyla, Gueralda muller de E. Rufacta, M. muller de E. Rufacta, Martina esposa de [...], Maria muller de [...], Serena muller de [...], Serena muller de Johan de Graniena, Maria muller de G. Nadal, Maria muller de Ponz Milaz, G. muller de [...], muller de G. Zacomia, Maria muller de [...], muller de G. Reul, esposa de Montalba, Raimunda esposa de Miquel de Guimera, Nagaria esposa de A. de Valfogona, Bra. Muller de E. [...] Blanch, Berenguerona esposa de P. de Luch, Geralda de Gavara, Saurina muller [...], Saurina muller de Brg de [...], [...] Blanch, Berenguera muller de [...], M. esposa de Bonanat Rosel, Arsen muller [...], Francescha esposa de [...] Gombau, M. muller de P. Calvet, Sança muller de Jacme Menressa, M. esposa G. Escola, M. esposa Isach Martel, Arsen esposa de Segarra, Mascharosa muller Maestre d'en P. Dedeu, muller d'en Andreu Belloc, R. esposa de G. Mirayles, Gueralda esposa G. Meda, esposa de G. Segarra, Sebasmanda esposa Jacme de Mor, ...

Document de Fundació de la Confraria dels Mercaders de Tàrrega. Tàrrega, 7 d'abril de 1269

En l-an del nostre seynor M^a CC^a LX^a VIII^a VII^a idus aprilis. A honor de deu e de tota la Cort Celestial, e especialment a la honor de la Verge Senta Maria mare del Salvador, e del seu glorios altar edificat, beneyt e consegreat en l-esglea de Tarrega. Nos, clergues, mercaders e pelicers e sarires de Tarrega, que som e serem escrits en aquesta carta, bastim e establím comfraria en la qual hi elegim comfraressa nostra la Verge Senta Maria, guiador nostre e pregador per tuit nos al seu beneyt fyl Salvador nostre, e la nostra mare eglea, sent Pere de Vic e el seynor Bisbe d-aquel loc. La qual comfraria ordenam ab espesses capítol, per los quals la dita comfraria s-aya a guiar e a-governar.

En lo primer capítol establím e ordenam que tingam una lantea cremant dia e nuyt davant l-altar de senta Maria de tarregua. Item. Establím e ordenam que a totes les quatre festes de senta Maria, en aytant com los comfreres clergues diran les vespres en lo dia de la vigilia e en l-altre dia a les matines e a-la missa mayor e a-les vespres tingam. II. ciris ardents.

En lo segon capítol establím e ordenam que IIII vegades en l-an vinguen tots los comfreres

a-capítol a-la esglea de senta Maria de Tarregua, a-la missa matinal, ço es a-ssaber, lo dia de senta Maria d-agost, e l-endema de nadal e l-endema de Pascha florida e cada-u d-aquets terminis que cascun comfrare port. IIII diners d'almoyna, exeptats los preveres, o ylex peynora valent lo doble, los quals diners sien reebuts per aquels IIII. Prohomens los quals la comfraria y-metra, e d-aquets diners ordenam e volem que sie mantenguda la lantea, e-ls ciris, axi com dessus en lo primer capítol es contengut e ordenat, e tots l-altre que daval en los altres capítols es ordenat per nos tots ensems.

En lo tercer capítol establím e ordenam que can alcu dels nostres comfreres sera malalte, que 'ls altres comfreres lo vagen a verer e conortar, al demeyns lo dicmenge o a la festa, per ço que y-ssie complida una de les VII obres de misericordia. Item can s-esdevendra que alcu de nostres comfreres passara d-est segle a-l-altre, que tots los comfreres, que seran en la vila, e que sien sans, que sien a-la sua sepultura, e cascun comfrare port. I. Ciri de miga liura, de pus començaran los cors trayre de casa en tro sie sobolit de la almoyna sobredita e feyta la sepultura recobro los ciris en la caxa la I. Dels IIII. Prohomens que-ls hauran tengut apareylats. Item, establím e ordenam que cascun dels comfreres digue I, pater nostre per la anima del comfrare que sera passat e si no o-pot dir o no o-vol don a menyar a I. Pobre per la anima d'aquel comfrare, e aço sie complit dintre VIII. Dies e negu que aço no complira que-n sie tengut de dar comte al dia mayor del iudici davant la sua beneyta mare Verge Maria. Item, los preveres que sien tenguts de dir una missa de requies sots aquesta forma aquí expressada, Item, ordenam en aquest capítol que si alcun dels comfreres, que seran en la vila, estant sa, que no vingues a la sepultura del seu comfrare, que li cost una lliura de bela cera la qual sie a obs dels ciris, e cel que no o-volra pagar planament e benigna, que a la primera sao que s-aplegaran los comfreres a-capítol, axi com desus es dit, sie gitat de la comfraria e ras de la carta. Item, ordenam en aquest capítol que si alcu dels comfreres pasave d'aquesta vida de la ora-nona amunt, que no sie sobolit tro l-enedema mati per ço que-ls comfreres que en la vila no son, que seran a-lurs lauraons, que puxen esser a la sepultura e que aquela nuyt lo cors sie vetlat per aquels IIII, prohomens o al demeyns per II ab d-altres los quals els i-demanaran, e aquel que i-sera demanat si venir no y-volie, que li cost miga liura de cera la qual fos a-obs dels ciris si donques no i-avise sufficient escusacio, Item, establím que si alcun dels comfreres morie fora esta vila, en loc que no y-pogues venir, que aquels, IIII, prohomens assignen die coninent e vage la

crida per la vila que tots los comfreres que vinguen a-l-eglea, e els clergues comfreres, presents los comfreres, canten missa de requiem al dit comfrare, e de pus que començara l-ofici tinguen los ciris cremats tro la missa sir dita, e dita la missa, façen processo sobre lo vas d-aquel que sie pus pruyme e si no hi avie negu de son linatge feessen la processo davant l-altar de senta Maria de Tarrega, Item, establim e ordenam que cascu comfrare a-la-sua mort regonegue la comfraria de la lexa a obs dels ciris o d-altres ordenaments bons que-ls comfreres vuylen fer segons que li plaura.

En lo quart capitol establim e ordenam que si per ventura, ço que Deus no vuyle, negu dels comfreres venie a-pobresa, no per sa colpa, o per veylesa, o a-gran malaltia, que els diners de la almoyna l-en sie feyta caritat a conseyl e a-volontat de la mayor part dels comfreres. Item, establim que qualque comfrare no sera a-capitol, estant en la vila, e que sie sa, pus amonestat sie per aquells, III, prohomens que li cost miga liura de cera si donque no-a sufficient excusacio.

En lo quint capitol establim e ordenam que negun clergue ne lec no sie reebut d-esta hora a-avant sino en aquells VIII, terminis desus escrits e ab voluntat de la mayor part dels comfreres, Item, establim que si per-aventura ço que Deus no vuyle, ere alguna rancor o mala voluntat o oy entre alguns comfreres, que, els que sien covidats o pregats per los davant dits VIII, prohomens, que sien reconciliats a gracia e amor e que-s perdonen lurs males voluntats, e si per a-ventura no-s volien perdonar lurs males voluntats, els o aquells per qui romandrie fossen gitats de la comfraria e rases de la carta, Item, establim e ordenam en aquest capitol que, cascu dels comfreres que-s porten reverencia e honor per amor d-aquella beneyta Verge Maria ab quins som acompaynants, salvants la fe en la seynoria del seynor Rey e del seynor infant en P. Et salus los oficis e els mesters de cascu, e els publichs oficis de la vila.

En lo sisen capitol establim que-ls VIII, prohomens davant dits donen comte, de ço que hauran reebut e despes, tots ans en lo dia de senta Maria candeler, e el comte reebut, de ço que sera sobre, que sia partit per amor de Deu o en altre obra de be ac-li on sera ben vist a la mayor part dels comfreres, e aço feyt, los dits VIII prohomens levense a-conseyl, e segons de Deu e de lurs conciencies, davant los comfreres, nomenen altres VIII prohomens que tinguen la comfraria tot l-altre an seguent be e a-fe e leyalment segons que Deu los haura donada gracia, e axi vaye d-an en an, e negu que no s-en escus.

En lo seten capitol establim e ordenam e fem vot cascu per si, a deu e senta Maria, que no vinguem contra nuyl temps ni ab malicia ni mal enguyn en aquestes coses que huy son ordenades o d-aquí avant lo capitol volra ordenar segons deu e almoyna, e alo y-lex prometre cel qui en la comfraria volra entrar e-ls comfreres lo volran reebre, e reebut aquest vot negu no sie reebut si Bisbe o Rey no ere o honrada persona o-fyl de rey, Item, per lo vot damunt dit establim en aquest capitol que si alcun dels comfreres per son erguyl e per son cor e sens rao diria davant los altres comfreres, desisc-me de la mayor part de vostra comfraria e d-aquí avant no-y vuyl esser, si dins, X, dies no-s-e regonegut davant aquells a qui o-aura dit, al primer capitol que siran tots los comfreres, aquells qui aço auran oyt, per lo vot que han feyt de leeltat, sien tenguts de denunciar davant tot lo capitol, e aquela persona e aquel comfrare e a-qui y-lex lo capitol, que-l git de la comfraria e que-l rasa de la carta e nuyl temps no sie reebut tre en III capitols age clamada misericordia, Item, establim en aquest capitol, per lo vot que desus avets feyts, que nuyl hom, no sie reebut en aquesta comfraria sino a estat pelicer, mercader o sastre, o que sie huy, exceptats clergues e honrades persones.

En lo vuyten capitol establim e ordenam que a-cada sao que-ls comfreres s-aplegaran a capitol, ço es a-saber aquells III, terminis de l-an, que sien lestes estes ordenacions, e aquestes establimens, per ço que cascu sapie e entene ço que deu fer, e cascuna vegada y puxe hom tolre e enadir ço que veura per be la mayor part del capitol segons deu e segons almoyna.

En lo noven capitol establim e ordenam per ço que desus avem establí e ordenat a la honor de la Verge Maria o d-aquí evant volrem ordenar, sie ferm e segur, per ço car diu Jesu Crist en l-avangeli de sent Luc "nemo mittens manum ad aratrum et aspiciens retro aptus est regno Dei" hom que met ma a penitencia o a-obres de Deu si torne arere no es covinent al regne de Deu, per ço tuyt ensems e cascu per si, fem vot a Deu e a senta Maria que aquesta comfraria nuyl temps no lexem ni desemparen e axi-u convenim, per vot perpetu e per fermat, a tota la Cort Celestial. Exceptat que si alcu o alguns dels comfreres que ayen feyt aquest vot los esdevenie a exir per qualque article de Tarrega, per poblar en altra vila o en altra terra que sien solta a Deu e a senta Maria del vot que auran feyt en esta comfraria e puxen tenir lur cami amb la gracia de deu e de la sua mare Verge Maria. Amen, Item, establim e ordenam que muyl de comfrare sie reebuda en la comfraria en aquesta forma, que age son ciri del seu e aquel tingue

Detall general de la miniatura del pergami de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrraga. Imatge facilitada per l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

*apareylat en son alberc en guisa que-l puxe portar e aver a la mort de son comfrare o de la comfraressa, e sin no-u fara que pac per cada vegada una liura de cera axi com desus es dit el capitol de sos comfreres, Item, que assegur, X, solidos ab carta sobre cosa especial, ela e so marit, que sien dats a la comfraria al dia de sa fi. Item, establim que tota dona sie reebuda en la comfraria pagant ço que ab los comfreres s-avendra o al menys V. Solidos e-l ciri e pac per tot los III terminis los IIII diners desus dits, aixi com los altres comfreres, e ela que prenga a la mort del seu comfrare lo ciri a la caxa ab los comfreres.*⁶

3. Breu descripció

Presidint la part superior del document de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrraga trobem una miniatura de tema sacre. Aquesta miniatura és dedicada a la Verge Maria alletant al Nen Jesús, custodiada simètricament per quatre arcàngels, identificats cadascun d'ells per una filactèlia nominal superior amb els noms de:

- Arcàngel sant Gabriel
- Arcàngel sant Rafael
- Arcàngel sant Miquel
- Arcàngel sant Uriel

Als extrems d'aquesta representació hi ha cadascun dels símbols animals del tetramorf corresponents als quatre evangelistes:

- L'àngel de sant Mateu
- El lleó de sant Marc
- El bou de sant Lluc
- L'àguila de sant Joan

3.1. Anàlisi estilístic

Aquest pergami data del 1269 i la seva miniatura s'adscriu a la transició de les formes artístiques romàniques cap a l'inici dels estils gòtics. Els trets formals distintius de la miniatura del pergami fundacional de la confraria de mercaders de Tàrraga són entre d'altres, els següents:

- L'ús prioritari de la línia sobre del color (disortadament, en el cas del color, aquesta miniatura ha estat repintada per damunt de la policromia primigènia, fet que n'ha malmès l'originalitat i dificulta, en part, l'anàlisi correcta del cromatisme emprat en la miniatura inicial). La il·luminació original d'aquest pergami es localitza sobretot en el braç del nen Jesús, on la línia es destaca amb tinta marró i el color s'hi aplica posteriorment.

· El tractament anatòmic o corporal de les figures antropomorfs presents en la miniatura denoten un marcat hieratisme o rigidesa corporal. Aquest tret resta naturalitat i moviment a la composició, però és un tret definitori, on es prima la fàcil i ràpida identificació de les imatges a la bellesa estètica o definició de línies. El naturalisme se sacrifica pel missatge i l'impacte visual de la imatge.

· En la realització de l'escena destaquem dos tipus de desproporcions presents en les diferents figures de la miniatura:

- Les desproporcions encaminades a evidenciar una lògica jeràrquica de cada imatge en relació a les restants. La Verge Maria destaca en proporció i importància iconogràfica en la miniatura sacra, la seva figura centralitza la miniatura creant un eix a partir del qual simètricament s'organitzen la resta d'imatges al seu voltant. La seva mida és sensiblement més destacada que la resta d'arcàngels i que el mateix tetramorf. Aquesta jerarquització de l'espai també guia l'ull humà per l'escena del pla general al detall i ajuda a transmetre el missatge.

- Desproporcions o distorsions en la traça de les figures antropomòrfiques, on, per exemple, la Verge Maria, malgrat destacar en mida i importància en el conjunt pictòric, presenta unes evidents desproporcions en la definició del cos: observem el seu rostre definit en comparació amb el seu braç esquerre que s'allibera del mantell per donar de mamar al Nen Jesús. Un braç més simbòlic que real amb les mans primes d'allargassats dits articulats, en conjunt poc realistes. Els trets dedicats a la figura humana són més esquemàtics que naturalistes, són eines de transmissió del missatge visual sense haver de ser perfeccions naturals materialitzades com a imatges artístiques. Una altra esquematització anatòmica seria la irreal representació del pit de la Verge, més semblant a un calze litúrgic que a una part del cos femení. Veiem com l'artista sacrifica la representació natural en favor d'unes línies tenses que aproximen l'espectador al concepte, però que l'allunyen de la proporcionalitat i la voluptuositat de l'anatomia femenina com de qualsevol altre paràmetre naturalístic.

· No es recorre a cap element naturalista ni de context realístic en la il·lustració. Això evidencia la manca total de perspectiva natural en la representació i deixa ingràvidas totes les figures representades. La figuració no té connexió amb la realitat material o natural, sinó que s'abasteix de motius immaterials que suggereixen i projecten l'espectador cap a móns ce-

⁶ Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Cancelleria, Jaume I, pergami núm. 1970; transcrit a SARRET PONS, Lluís: Privilegis de Tàrraga, Tàrraga, I. Camps Sarró, 1982, pp. 21-26.

lestials atemporals. La Verge, ingràvida, ni tan sols s'asseu físicament al tron que té darrere seu. No hi ha cap mena de *perspectiva naturalis*, cap mena d'intent de recrear una il·lusió espacial al voltant de la Verge.

· Inexpressió del rostre dels protagonistes, que no transmeten cap mena d'emoció. Aquest esquematisme en les faccions dels rostres definits, però d'inexpressió de sentiments i sense cap entrada introspectiva al món emocional, és pròpia del neoplatonisme impulsat per Plotí, on la realitat material no té cap mena de rellevància davant del món de la llum de l'Ésser Suprem, principi i final de tota raó de ser. Per tant, trets humanitzats com les emocions i els sentiments no tenen cabuda en la representació gràfica sacra dedicada a materialitzar una esfera celestial fora de l'abast comú de l'home.

4. Anàlisi iconogràfic

La iconografia és una eina d'anàlisi artística que ens ajuda a desxifrar les escenes presents en les obres d'art i els dona un sentit interpretatiu. A partir de l'estudi de la creació i l'origen de les composicions plàstiques, podem concloure que les imatges cristianes tenen un substrat pagà en la seva creació, però la transmissió de les formes artístiques s'adapta als diferents missatges al llarg de la història i a través de les cultures.

4.1. La Mare de Déu de la Llet

La miniatura del pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrrega presenta una *Maiestas Mariae*, o una Verge Maria en majestat, tema que ressorgeix amb força a les darreries del segle XII, moment a partir del qual es potenciaria el culte marià. El ressorgiment del culte marià a occident porta associat una visió de la Mare de Déu com una dona virtuosa, casta i pura, digna de ser coronada com a *Regina Caelestis*, o reina celestial, mare del fill de Déu fet home. Aquest renovat culte a la Mare de Déu fou potenciat també gràcies a l'expansió i l'èxit de l'orde monàstic del Cister, que plantejava una renovació en els pilars del monaquisme de la regla de sant Benet, com també impulsava una renovada fe i fidelitat a la Mare de Déu com a intercessora dels homes davant del seu fill. En els models bizantins la *Maiestas Mariae* es presenta com una Verge entronitzada, que alhora, és el setial del seu fill coronat; en canvi, en aquesta ocasió, la Verge és més mare que tron diví. Aquest tret situa la miniatura del pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de

Tàrrega en una transició de l'estil romànic cap al gòtic, amb aquest intent d'humanització de la Verge, feta dona, alletant el seu fill.

La Mare de Déu de la Llet es coneix també amb el nom de Verge de Betlem o *Galaktotrofusa*. La imatge de la mare divinitzada alletant el seu fill és un model visual pagà adaptat al discurs cristià.

4.1.1. La *Isis Lactea* pagana precursora de la Mare de Déu de la Llet

Ens hem de remuntar a l'antic Egipte per trobar el naixement d'aquest model d'imatge,⁷ concretament a partir de l'Imperi Mitjà (mo-

Imatge de detall de la Verge de la Llet de la miniatura del pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrrega.

⁷ RÉAU, LOUIS: *Iconografía del arte cristiano. Introducción general*. Barcelona, Ediciones del Serbal, 2000. vol III, pàg. 59.

Fotografia d'un fragment d'alt relleu policromat amb la representació de l'*Isis Lactea*. Fragment datat de l'Imperi Mitjà conservat al British Museum de Londres.

Fotografia: Caterina Espina Vila.

ment de màxima expansió d'aquest esquema compositiu de mare i fill). En l'Egipte de l'Imperi Mitjà són nombrosos els exemples d'alts relleus dedicats a la deessa Isis donant de mamar al seu fill, el déu Horus; aquesta escena es coneix amb el nom d'*Isis Lactea*. La naturalitat d'aquestes imatges i la freqüència amb què es trobaven representades ens donen una idea aproximada de la popularitat d'aquesta composició artística. L'esquema de l'*Isis Lactea* com a conjunt iconogràfic sobreviuria al seu context creatiu inicial, adaptant-se i difonent-se en d'altres cultures posteriors. La transmissió de les formes artístiques a d'altres cultures, en el cas de l'*Isis Lactea*, tindria lloc principalment per la presència del poble hebreu en terres egípcies al llarg de tot l'Imperi Mitjà. La cultura hebrea fou espectadora directa d'aquesta imatge maternal i la transmet als primers cristians d'orient convertits d'entre les files jueves. La transformació de l'*Isis Lactea* egípcia al seu pas cap a la Mare de Déu de la Llet cristiana es desenvoluparia tardanament en l'Imperi Bizantí (segle IVdC fins segle IX). A partir de les primeres icones bizantines, es començaria a estructurar una iconografia mariana que, amb els segles, es difondria arreu de la geografia occidental.

4.1.2. Iconografia cristiana de la Mare de Déu de la Llet:

No seria fins després de la crisi iconoclasta de l'Imperi Bizantí (entre els anys 723-843 d.c.)

quan la iconografia mariana quedaria estandaritzada en uns models concrets, que tindran una àmplia difusió per occident i arribaran fins als nostres dies identificats en els següents:

- El model de Verge *Kyriotissa* com a setial del seu fill, on aquest s'entronitza en la seva mare.
- El model de Verge *Theotokos*, el més habitual i visualment expandit de la Verge coronada, amb el ceptre del poder i el globus terrenal, amb el seu fill assegut als genolls però sense esdevenir ella mateixa el tron diví.
- La Verge *Galaktotrofos*, que és el model present en el nostre pergami de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrraga, amb la Mare de Déu de la Llet, imatge provinent de l'*Isis Lactea* egípcia i estandaritzat com a imatge mariana a Bizanci.⁸
- El model de Verge *Glikofilousa*, que es correspondria amb la Verge típicament d'estil gòtic, amb la Mare de Déu dempeus en lleuger *contraposto*, amb el Nen Jesús agafat amb el braç esquerre.

Aquesta pervivència dels models iconogràfics des de la més llunyana antiguitat fins el cristianisme d'occident quedaria palès en aquesta miniatura targarina datada el 1269, on la Verge Maria, coronada com a reina dels cels, es mostra dona i mare alletant el fill de Déu fet home. D'un altra banda, seria un alletament

⁸ RÉAU, LOUIS: *Iconografía del arte cristiano. Iconografía de la Biblia. Nuevo testamento*. Barcelona, Ediciones del Serbal, 1996, tomo I vol 2, pàgs. 78-80.

Imatges de detall de
cadascun dels
animals simbòlics que
representen els quatre
evangelistes:
sant Mateu,
sant Joan,
sant Lluç
i sant Marc.

miraculós, si tenim en compte la concepció virginal de la Mare de Déu. Aquesta perspectiva maternal més humana i propera a la divinitat femenina egípcia es transforma en el cristianisme identificant-se amb la Verge Maria.

4.2. El tetramorf

El tetramorf és un tema recurrent en multitud d'obres d'art sacre i consisteix en la representació dels quatre evangelistes caracteritzats pels seus animals simbòlics que juntament amb els seus textos conformen el corpus canònic de les Sagrades Escripures.

A partir del mateix moment de la defunció a la creu de la figura de Jesús els textos dedicats a la seva vida i personalitat es multiplicaren. La profusió de literatura associada a

la seva figura fou tan considerable que, al segle II dC va caldre una revisió de la mateixa i una selecció d'aquestes lectures. Ireneu de Lió ho va propiciar destriant els evangelis que passarien a formar part de la teologia acceptada com a cristiana en front les nombroses heretgies que, a principis del segle II, ja amenaçaven de derivar cap a múltiples religions.⁹ Aquests quatre evangelistes, sant Joan, sant Marc, sant Mateu i sant Lluç, s'acostumen a representar artísticament acompanyats dels seus respectius animals simbòlics o simbolitzats directament com aquests, tal com els podem observar en la miniatura de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrraga.

L'ús d'animals simbòlics en el cristianisme és present des dels seus orígens amb la figura

⁹ VIVES, JOSEP (INTRODUCCIÓ I TRADUCCIÓ): *Ireneu de Lió. Exposició de la predicació apostòlica. Melitó de Sardes. Sobre la Pasqua*. Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya. Fundació Enciclopèdia Catalana, Clàssics del Cristianisme, 1989, pàgs. 9-16.

**Imatge de detall
dels quatre arcàngels
que envolten la figura
de la Mare de Déu
de la Llet.**

al·legòrica del peix conegut com a *Ichthys*. Posteriorment, Déu seria representat sovint com a lleó, anyell o colom.

La recerca de les fonts iconogràfiques d'aquesta associació entre els animals i els evangelistes finalitza en el *Llibre de l'Apocalipsi* de sant Joan: "Als quatre costats del tron hi havia quatre vivents plens d'ulls, que miraven endavant i endarrere. El primer vivent era semblant a un lleó; el segon, a un toro; el tercer tenia aspecte d'home, i el quart era semblant a una àguila en ple vol" (Ap 4,7-4,8). Els animals simbòlics dels quatre evangelistes són citats al *Llibre de l'Apocalipsi* sense estar units als evangelistes; aquesta unió no es materialitzaria fins al segle II dC amb el bisbe Ireneu de Lió.

4.3. Els quatre arcàngels

4.3.1. Introducció a la figura angèlica

La representació dels àngels com a figures alades prové inicialment de la religió persa¹⁰ amb els braus alats anomenats *Kherubim* i d'altres animals protectors situats a les entrades de les muralles de les ciutats. Posteriorment, a la Grècia clàssica hi tenim les figures de les Victòries alades o *Nikè*, elements ja molt propers a la iconografia angèlica cristiana compartint la figura antropomòrfica alada. Posteriorment ja en cronologia romana tenim la figura de Cupido, sovint representat com un nen alat. Les ales són un referent repetit con-

tínuament com a característica distintiva dels àngels, és un atribut relacionat als missatgers celestials, atribut que, d'altra banda comparteix amb el déu Hermes i Zeus de la cultura grecoromana.

La paraula "àngel" deriva de la grega *angue-los*, que significa "missatger"; per tant, l'associació "missatger" i "àngel" reforça la funció d'aquest últim com a intercessor i comunicador de Déu amb els homes i viceversa. Malgrat aquesta primera funció comunicadora, cada arcàngel representa unes funcions diferenciades:

- L'arcàngel sant Miquel es correspondria amb l'arcàngel guerrer encarregat de lluitar contra tot allò maligne o diabòlic.
- L'arcàngel sant Gabriel és l'arcàngel de la comunicació; com a portador de missatges, només cal recordar l'anunciació a Maria de la bona nova.
- L'arcàngel sant Rafael seria l'arcàngel de la curació i l'acompanyament al malalt, el viatger o el perdut (*Llibre de Tobit*).
- Finalment, l'arcàngel sant Uriel és l'encarregat de vetllar per l'evolució personal dels homes en el transcurs de la seva vida, així com de proveir-los d'aquells béns materials necessaris per al seu creixement. Uriel seria un proveïdor de les gràcies celestials i terrenal als homes per al creixement espiritual durant el transcurs de la seva vida.

¹⁰ RÉAU, LOUIS: *Iconografia del arte cristiano. Introducción general*. Barcelona, ediciones del Serbal, 2000, vol III, pàg 58.

Els quatre arcàngels pertanyen a l'esfera de les jerarquies celestials. Els arcàngels més populars coneguts pel cristianisme són tres i no quatre, com tenim representats en aquest pergamí de la Tàrrrega del 1269. Els més presents en la imatgeria catòlica són l'arcàngel sant Gabriel, l'arcàngel sant Miquel i l'arcàngel sant Rafael. Curiosament, descobrim un quart arcàngel situat a la part baixa dreta de la Verge en el pergamí de la fundació de la confraria dels mercaders de Tàrrrega: és l'arcàngel sant Uriel custodiant la Verge Maria de la Llet, identificat gràcies a la filactèlia superior.

4.3.2. Les fonts escrites: *el Llibre d'Enoch*

L'estudi de les jerarquies celestials i l'angologia en general ens obliguem a remuntar-nos a les fonts escrites coetànies a l'Antic Testament. La primera font que s'ha de consultar és el *Llibre d'Enoch*,¹¹ datat de principis del segle I aC. Aquest llibre és un text apòcrif pseudoepigràfic intertestamentari que va ser obviat pel bisbe Ireneu de Lió quan van ser seleccionats els textos del corpus canònic catòlic a finals del segle II. Malgrat aquest rebuig inicial del *Llibre d'Enoch*, per part de la teologia cristiana, aquest text va perviure entre el pensament hebreu i va arribar a formar part dels textos canònics de l'Església ortodoxa. Enoch és considerat el besavi de Noè i el pare de Matusalem. En el *Llibre d'Enoch* s'hi testimonia el viatge d'Enoch als regnes celestials, des d'on contempla el món, el seu funcionament i les jerarquies celestials que col·laboren en el seu govern. Enoch descriu a

set arcàngels, citats únicament com a àngels; els seus noms són els següents: Miquel / Gabriel / Rafael / Uriel / Rael / Sariel / Remiel.¹² Els seus noms, però, tenen multitud d'excepcions segons la font que consultem. Ens trobarem amb més similituds o menys als noms que cita Enoch. Aquests set arcàngels tenen els seus homònims tant en la cultura hebrea com en la cultura islàmica, fet que reforça la base comuna d'aquestes tres religions nascudes en el si del judaisme.

A la Bíblia trobem només els noms dels arcàngels sant Gabriel, sant Rafael i sant Miquel. La resta d'arcàngels són anònims. Al *Llibre de l'Apocalipsi* de sant Joan sovint són esmentats els set arcàngels com els set estels que Déu porta a la mà o els set àngels de

¹¹ *El Libro de Enoch. El libro de los secretos de Enoch*. Barcelona, Editorial 7 1/2, 1981.

¹² El número set representava el número de la perfecció.

les set plagues,¹³ a diferència d'Enoch, on els noms i els trets distintius de cada arcàngel hi són ben diferenciats.

En el *Llibre d'Enoch*, l'arcàngel Uriel és citat com l'arcàngel encarregat de vetllar l'accés al Paradís perdut d'Adam i Eva. Aquest es caracteritza per portar una espasa flamígera que protegeix l'arbre de la vida eterna i del bé i del mal, sovint ha estat confós amb un querubí guardià per l'excés d'ales i ulls que ho veuen tot, però es tracta de l'arcàngel sant Uriel, que també es presenta com un dels més savis, que anota constantment tot el que crea el Senyor i que és coneixedor del llibre de la vida.

En el *llibre d'Enoch* s'hi descriu la imatge dels àngels de la següent forma: "(...) y se aparecieron dos hombres muy grandes, tales como nunca había visto en la tierra. Sus rostros brillaban como el sol, sus ojos eran como candelas ardientes, y de sus bocas salía fuego, sus vestiduras y cántigos eran variados, y sus brazos eran como alas doradas (...)".¹⁴

4.3.3. Les fonts escrites: Pseudo Dionís Aeropagita

Si resseguim cronològicament les fonts escrites que centren la seva atenció en les jerarquies angèliques, trobem a Pseudo Dionís Aeropagita, bisbe d'Atenes. Als voltants de l'any 50 dC, Pseudo Dionís Aeropagita es va convertir al cristianisme animat per sant Pau.¹⁵ Entre els seus *Corpus Aeropagiticum*,¹⁶ ens centrarem especialment en l'obra *La Jerarquia Celestial*. Aquest primer tractat d'angelologia fou traduït del grec al llatí per Joan Escot Eriugena, a finals del segle IX, moment a partir del qual aquests texts van obtenir més difusió i influència en l'art. En aquest tractat, l'autor hi desenvoluparà la teoria neoplatònica de la Llum com a presència divina en expansió que tant influenciarà l'art gòtic i el pensament medieval occidental. Pseudo Dionís Aeropagita va influenciar enormement la filosofia escolàstica medieval. La seva influència s'evidencia en els escrits d'Hug de Sant Víctor (1096-1141), en sant Albert Magne (1200-1280) i també en sant Tomàs d'Aquino (1225-1274). La teoria de la Llum assimilada com a Déu va portar a l'abat Suger de Saint Denis de París (1085-1151) a

potenciar l'ús de la llum com a element vertebrador en l'arquitectura religiosa mitjançant la vidriera. Pseudo Dionís Aeropagita fou santificat i la mateixa abadia de Saint Denis es troba dedicada a la seva advocació.

A *La Jerarquia Celestial*, Pseudo Dionís Aeropagita defineix la naturalesa divina per excel·lència com a Llum: Déu és Llum, una llum que il·lumina a tots els éssers creats i forma part intrínseca de la naturalesa dels mateixos, una llum que s'expandeix infinitament i, a mesura que s'allunya del seu centre difusor (que és Déu), va experimentant gradacions de freqüència i potència lumínica. En aquestes gradacions de llum és on Pseudo Dionís Aeropagita situa inicialment la seva jerarquia celestial i, posteriorment, es perllongaria a la jerarquia eclesiàstica. La jerarquia celestial d'ordre sagrat participa de la emanació directa de la llum superior i, en funció de la seva situació respecte a aquest centre difusor, la gradació estableix tres estrats jeràrquics. Aquests tres estrats jeràrquics de Pseudo Dionís Aeropagita són considerats ordres on trobarem la situació dels arcàngels en l'últim ordre:

- El primer ordre d'aquesta jerarquia celestial és el més proper a la naturalesa divina format per: serafins, querubins i trons. Aquest primer grup és el més proper a la irradiació de la Llum divina i la seva funció és rebre l'emanació de Llum i repartir-la pels estats inferiors, buscant la perfecció i purificació d'aquests últims.¹⁷ En tant que tots els éssers creats són Llum i tots participen d'aquesta unitat creadora, aquesta participació planteja que aquesta Llum interior pot arribar a la perfecció mitjançant la purificació.

- La jerarquia intermèdia és formada per dominacions, virtuts i potestats. Aquest grup es troba emplaçat circularment en segon terme i rep igualment la Llum provinent del primer ordre. Aquesta jerarquia intermèdia té la funció de la iniciació en la Llum divina del mateix estadi com de tots aquells que se'n derivaran de la jerarquia celestial fins derivar en els éssers terrenals. La iniciació en la Llum divina és una participació conscient en aquesta.¹⁸

- Finalment, l'última jerarquia és un tercer ordre format pels prínceps, àngels i arcàngels. Aquest grup seria el més allunyat inicialment

¹³ V.V.A.A.: *Apocalipsis xilogràfico. Biblioteca Estense de Módena*. Milà, Franco Maria Ricci Editore, 2000.

¹⁴ *El Libro de Enoch. El libro de los secretos de Enoch*. Barcelona, Editorial 7 ?, 1981. (Pàg. 95).

¹⁵ ZOLLA, Elémire: *Los místicos de Occidente I. Mundo antiguo pagano y cristiano*. Barcelona, Paidós, 2000, pàg. 426.

¹⁶ *Corpus Aeropagiticum*, nom que reben el conjunt de textos adscrits a l'autoria de Pseudo Dionís Aeropagita.

¹⁷ AEROPAGITA, Pseudo Dionís: *La jerarquia Celestial. La jerarquia eclesiàstica*. Barcelona, edicions Proa, 1994, pàgs. 67-72.

¹⁸ AEROPAGITA, Pseudo Dionís: *La jerarquia Celestial. La jerarquia eclesiàstica*. Barcelona, edicions Proa, 1994, pàgs. 73-77.

de l'emanació de la llum divina però, d'altra banda, és el grup més proper a la naturalesa humana. Per Pseudo Dionís Aeropagita, els àngels i arcàngels serien els éssers celestials més perifèrics de la jerarquia celestial i aquest tret els permet posar-se en comunicació amb el món material dels homes. Donant als arcàngels una primera funció comunicadora i intercessora entre dos móns, també se'ls dona el tret identificatiu de ser defensors i protectors del món material.¹⁹

Pseudo Dionís Aeropagita estava fortament influenciat pel corrent filosòfic del neoplatonisme, on el món material no era més que un efímer reflex enganyós del món de la llum, del món de la virtut, al cap i a la fi, on l'home havia de cercar el veritable coneixement recordant el seu origen. El neoplatonisme va comptar, entre les seves files d'erudits, amb molts eremites cristians que trobaven en el *Demiurg* la figura del Déu Suprem.

En la mateixa Bíblia també trobarem esmenes dedicades als arcàngels ens els versicles, Tb 12,15 i en Ap 1,4, on hi ha l'existència de set arcàngels, però només es faciliten els noms de tres, curiosament els únics reconeguts oficialment: sant Gabriel, sant Rafael i sant Miquel.²⁰

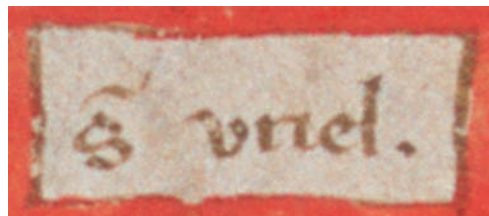
4.3.4. Evolució històrica dels arcàngels en la teologia cristiana

Inicialment, les connexions entre la teologia hebrea i la teologia cristiana eren naturals en compartir el mateix substrat teològic inicial. Però, amb el pas dels primers segles després de la mort de Jesús, el procés d'expansió del cristianisme i l'evolució teòrica dels seus adeptes provocaria la manipulació d'aquest substrat comú amb una clara voluntat diferenciadora. Aquest seria part del procés que va afectar les figures dels arcàngels, identificats en la teologia hebrea per ser numerològicament set, com paral·lelament set són els braços de la *menorah*, la llàntia ritual de set flames que crema tant a la sinagoga com en les llars dels jueus, i set són les llums que acompanyen la presència de Déu en la religió hebraica. En contraposició, el cristianisme, amb la seva voluntat de distanciar-se d'aquest substrat judaic, va anar adaptant a les seves creixents necessitats les figures dels arcàngels. El procés històric que va reduir el nombre d'arcàngels cristians de set a tres fou el següent:

Primerament, en el segle IV dC. amb motiu del sínode i posterior concili de Laodicea, es va debatre la necessitat de vigilar el culte i moldejar les bases d'una teologia cristiana cada cop més distanciada dels seus orígens hebreus. La voluntat d'aquest sínode fou matisar tots aquells elements que es poguessin desviar cap a futurs plantejaments herètics. Amb l'objectiu de marcar distàncies amb la religió jueva, es va decidir que el dia del Senyor se celebraria diumenge, en comptes de dissabte com fins aquell moment, per desmarcar-se de qualsevol similitud amb el *sabbath* jueu. El concili de Laodicea pretenia esbossar un corpus teològic genuïnament cristià i, en aquest intent es va prohibir també el culte als arcàngels, que quedaven com a figures perifèriques, abolides del culte públic per por a la seva forta popularitat. Es pretenia que cap element extern a la figura de Jesús desviés l'atenció dels creients i degenerés en futures heretgies. Es pretenia, així, no dispersar la fe i focalitzar-la en la figura de Déu fet home com a única presència salvadora, digna de rebre culte.

Entre els anys 741-752, durant el pontificat de Zacaries, es va discutir sobre el nombre d'arcàngels que havien d'estar presents en el culte cristià. El debat va acabar limitant el nombre d'arcàngels a només tres: l'arcàngel sant Gabriel, l'arcàngel sant Rafael i l'arcàngel sant Miquel. Començava així la decadència per a la resta dels quatre arcàngels cada cop més allunyats de la teologia cristiana i abocats a l'oblit general. Segles abans ja s'havia intentat deixar en un segon pla qualsevol jerarquia angèlica, però amb el papa Zacaries quedava clara la postura que la teologia cristiana adoptaria.

Finalment, l'any 754 dC, durant el concili de Letran, queden definitivament prohibits els noms de la resta d'arcàngels no seleccionats prèviament pel pontífex Zacaries. Així els arcàngels Uriel, Remeiel, Rael i Sariel passen a convertir-se en noms primerament pros-

Imatge de detall de la filacteria dedicada a l'arcàngel sant Uriel.

¹⁹ AEROPAGITA, Pseudo Dionís: *La jerarquia Celestial. La jerarquia eclesiàstica*. Barcelona, edicions Proa, 1994, Pàgs. 78-82.

²⁰ *La Bíblia*. Barcelona, Editorial Claret, 2005. Els àngels de la Bíblia tenen com a significat original d'aquest mot "missatger". Des de les narracions més antigues, surten citats en Gn 22,11; Ex 3,2; Jt 2,-5; 6,11-24; 2 Sa 24, 16-1. En plural són citats en Gn 28,12; 32, 2-3; Ex 14,19; 23,20-23. També en les narracions de Zacaries i Daniel. Com a exèrcit del senyor, trobem Js 5,13-14; 1re 22,19; Sl 29,1; 89,6-7; 148,2. En el Nou Testament Mt 16,27; 25,31. En el *Llibre de l'Apocalípsi*, de sant Joan, també s'hi citen repetidament els set àngels.

crits i, posteriorment, buits de significació dins la teologia cristiana on no hi tenien cabuda.

Mentre el cristianisme es quedava orfe d'arcàngels, el judaisme en canvi perpetuava la seva tradició mil·lenària sense permetre que cap dels set arcàngels restés en l'oblit.

5. Conclusions

La Tàrrega del segle XIII és una vila en ple procés de creixement. La vila, que compta amb el suport reial i eclesiàstic, rep un impuls en tots els àmbits pel desenvolupament del nou règim municipal, creix en tots els sentits, i és en el vessant comercial, amb la consolidació del mercat i la fira, on manifesta la seva gran vitalitat. En aquest sentit, és de destacar la notable presència de mercaders en l'acte de fundació de la confraria i també els que s'integraren en els anys següents, així com els jueus, bon indicador del dinamisme comercial de l'època. El document, a més de l'extraordinària importància que per ell mateix té, ens ofereix dos aspectes dignes de ressaltar: la redacció del text en català, que és inusual per l'època, i la destacable i progressiva presència del col·lectiu femení entre els

membres de la confraria, circumstància gens comú ja que no és habitual trobar una confraria formada per membres dels dos gèneres.

No menys important és la miniatura que presideix el pergami: a més de ser d'una expressió artística de gran qualitat, és simbòlicament significativa per comprendre el context del document, on ens sorprèn la presència de l'arcàngel sant Uriel. El document fundacional de la confraria dels mercaders de Tàrrega es transforma en un element difusor d'aquest arcàngel perdut entre la imatgeria cristiana i reforça la proximitat de la presència jueva en el context de la creació d'aquesta miniatura. Concloem l'existència d'estretes relacions entre la cultura jueva i cristiana a la Tàrrega del segle XIII, on la confraria dels mercaders de ben segur comptaven entre les seves files amb la influència comercial jueva directa.

Entre tots els arcàngels oblidats pel cristianisme, l'arcàngel sant Uriel, encarregat de vetllar per les riqueses materials, surt a relluir entre els seus iguals; de ben segur que la seva funcionalitat s'adapta als interessos mercantils d'aquesta confraria, que tot just es funda l'any 1269.

Bibliografia

AEROPAGITA, Pseudo Dionís: *La Jerarquia Celestial. La jerarquia eclesiàstica*. Barcelona, Edicions Proa, 1994.
FONT RIUS, Josep Maria: *Els Usos i costums de Tàrrega*, Tàrrega, Ajuntament, 1992.
GONZALVO BOU, Gener: *Mercats i fires a l'època medieval*, a DD.AA.: *Mercats i fires a Guimerà. Pergamins reials*, Guimerà, Patronat de la Mare de Déu de la Bovera, núm. 8, 1995.
MUNTANÉ i SANTIVERI, Josep Xavier: *Fonts per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrrega*. Documenta i regesta. Catalonia Hebraica, VIII, CICYT HUM2004-05685/FILO, Barcelona, PPU, 2006.
PLANES CLOSA, Josep Maria: *Breu aproximació als jueus de la Tàrrega medieval*, Tàrrega, A. G. Camps, 1987.
RÉAU, LOUIS: *Iconografia del arte cristiano. Introducció general*, vol. III. tomo II, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2000.
RÉAU, LOUIS: *Iconografia del arte cristiano. Icono-*

grafia de la Bíblia. Nuevo Testament, tomo I, vol II, Barcelona, Ediciones del Serbal, 1996.

SARRET i PONS, Lluís: *Privilegis de Tàrrega*. Tàrrega, edició facsímil realitzada per Ignasi de L.Camps i Sarró, 1982.

SEGARRA MALLA, Josep Maria: *Història de Tàrrega amb els seus costums i tradicions (segles XI-XVI)*, vol. I, Tàrrega, Museu Comarcal, 1984.

ZOLLA, Elémire: *Los místicos de Occidente I. Mundo antiguo pagano y cristiano*. Barcelona, Paidós, 2000.

VIVES, JOSEP (INTRODUCCIÓ I TRADUCCIÓ): *Ireneu de Lió. Exposició de la predicació apostòlica. Melitó de Sardes. Sobre la Pasqua*. Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya. Fundació Enciclopèdia Catalana, Clàssics del Cristianisme, 1989.
DD.AA.: *Apocalipsis xilogràfic. Biblioteca Estense de Módena*. Milà, Franco Maria Ricci Editore, 2000.
El Libro de Enoch. El libro de los secretos de Enoch. Barcelona, Editorial 7 ?, 1981.

La Bíblia. Barcelona, Editorial Claret, 2005.